

"Om Eders Helighet behagar mottaga dessa märken betraktar vi detta som en stor ära"

Kring utgivningen den 7 oktober 1941 av frimärkena till 550-årsminnet av heliga Birgittas kanonisering

av Thorsten Sandberg

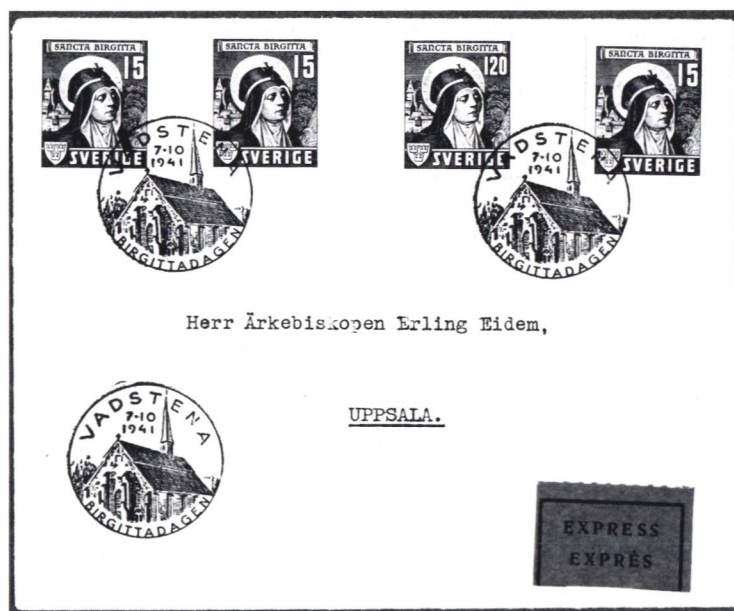
Den 7 oktober 1941 sänder Postverkets generaldirektör sedan femton år Anders Örne ett förstadagsbrev med de nya Birgitta-frimärkena till ärkebiskop Erling Eidem.

I följebrevet skriver Anders Örne:

"Enligt min mening äro märkena mycket lyckade. Birgitta är den första kvinna med undantag av drottning Kristina, som fått sin bild på ett svenskt frimärke. Tillfället – 550-årsminnet av heliga Birgittas kanonisering – förefaller kanske illa valt med hänsyn till att Sverige är ett protestantiskt land. Emellertid ville vi gärna hedra Birgittas minne och kunde då icke finna något annat tillfälle".

THORSTEN SANDBERG, f 1952, är verksam vid Posten Frimärkens avdelning för PR och Information. Han är fil kand i bland annat historia och konstvetenskap, samt har betyg i kyrkohistoria, särskilt Nordens medeltida kyrkohistoria, vid Uppsala universitets teologiska institution.

Anders Örne's antydan till ursäkt förefaller en smula onödig. Visserligen karakteriseras ärkebiskop Erling Eidem stundom som högprotestantisk, men han upptar också det stora ekumeniska arvet efter Nathan Söderblom, vilken han efterträder som ärkebiskop 1931.

Förstadagsbrevet till ärkebiskopen införlivades med Postmuseums samlingar 1979.

I internationella sammanhang är Eidem även känd för att hävda de kristna humanistiska andan och den kristna enheten. Heliga Birgitta är i allra högsta grad en internationell kristen gestalt, och i tackbrevet till Örne – avsänt redan den 8 oktober – skriver Eidem:

”Jag tycker att Birgittamärket är mycket tilltalande, ävensom förstadagsstämpeln från Vadstena. Det glädde mig mycket att Kungl Postverket på detta sätt velat hedra Sancta Birgittas minne. I anknytning till hennes kanonisationsdag behöver man, enligt min tanke, ej finna något främmande, eftersom hon ju tillhörde den svenska medeltidskyrkan, och ifrågavarande dag bär ju i almanackan namnet Birgitta. Jag är, som sagt, glad över denna påminnelse om den märkliga svenska kvinnan och brinnande nitälskerskan”.

”Såsom en ringa erkänsla. . .”

Generaldirektör Anders Örne avsänder ytterligare tre personliga följebrev under utgivningsdagen den 7 oktober.

Dessa tre mottagare är greve Eric von Rosen, känd forskningsresande och en av initia-

Anders Örne, 1928, okänd fotograf.

Eric von Rosen, 1929, okänd fotograf.

tivtagarna till det högkyrkliga samfundet *Societas Sanctae Birgittae*, professor Andreas Lindblom, sedan 1928 sekreterare i Birgittastiftelsen, och påven Pius XII.

Sitt följebrev till Eric von Rosen inledde Anders Örne med ett tack.

”Såsom en ringa erkänsla för uppslaget att utge frimärken på 550-årsdagen av den heliga Birgittas kanonisering ber jag härmed att till Eder översända ett förstadagsbrev med samtliga typer av de nya märkena.

Generalpoststyrelsen uttalar genom mig sitt förbindliga tack för Edert påpekande utan vilket förmodligen märket icke hade kommit till stånd vid detta tillfälle. Det har annars alltid varit min mening att Birgitta skulle inleda raden av de kvinnor, som efter hand skola få sin bild på svenska märken.”

I tackbrevet till Örne skriver Eric von Rosen bland annat:

”Samtidigt önskar jag uttrycka min beundran för de utomordentligt vackra och skickligt utförda frimärkena samt för den beslutsamhet och den arbetsprestation, som möjliggjort frimärkenas framställande under så kort tid, att de kunde utkomma på 550-årsdagen av S:a Birgittas helgonförklaring”.

Eric von Rosens beundran för arbetsprestationen är begriplig. Generalpoststyrelsens beslut att godkänna frimärksförlagan av konstnären Torsten Schonberg tas den 19 augusti, och de färdiga frimärkena ligger framme till försäljning i postkassorna den 7 oktober.

”Härliga helgongestalt”

Greven kommenterar i sitt tackbrev inte bara frimärkena. Även helgonbiografin, tryckt på häftesomslaget, uppskattas:

”Biografin, som är tryckt på frimärkshäftenas omslag (och åstadkommit ’avigt baktryck’ på en del märken) är skickligt skriven; kort men innehållsrik.”

Uttrycket ”avigt baktryck”, som i brevet understrukits med både blyerts och rödpenna av någon – kanske förbryllad – tjänsteman på Generalpoststyrelsen, kan tolkas som en antydan till missnöje från Eric von Rosens sida. Men så är nog inte alls fallet. Greven är också filatelist – med felframställningar som specialitet.

År 1929 donerar von Rosen en högst originell samling svenska frimärken till Postmuseum. I samlingens första avdelning, med titeln ”Avarter med avseende på trycket”, finns en mängd feltryck: textfeltryck, färgfeltryck, spegeltryck, genomtryck, relieftryck och – baktryck.

I slutet av sitt tackbrev, meddelar Eric von Rosen också att ”det förstadagskuvert, som generaldirektör Örne haft vänligheten sända till min hustru, har jag eftersänt till Tyskland då min hustru ej återkommer därifrån förrän i slutet av denna månad”.

Eric von Rosen ingår 1905 äktenskap med friherrinnan Mary Fock, äldre syster till Karin Fock som vid sin död 1931 är gift med flygkapten Hermann Göring – med tiden chef för Luftwaffe och tysk riksmarskalk.

Mary von Rosen skriver till Anders Örne den 19 oktober 1941 och tackar för Birgittafrimärkena.

”Just återkommen från en utomlandsresa skyndar

jag att frambära mitt varma tack för den glädje, Edert brev med dess betydelsefulla innehåll och poststämpel skänkte mig. Att Sveriges Postverk, särskilt under denna tid, så hedrar landets största kvinna och härliga helgongestalt, Birgitta, det synes mig vara en symbolisk handling av talande art. Birgitta representerar i sanning något av det mest svenska jag kan föreställa mig.”

Eric och Mary von Rosen har skäl att uttrycka sin belåtenhet med utgåvan. Bara tre år har gått sedan den första särskilda jubileumsserien över en enskild person, Emanuel Swedenborg, gavs ut.

Med denna utgåva konkretiseras Generalpoststyrelsens ambition att ”hugfästa stora mäns minne genom att ge ut porträttfrimärken i anslutning till jubileer eller minneshögtider”.

”Jämte Hans Helighet”

Frimärksförlaget från Eric von Rosen tar sin ansats i en högkyrklig krets, där han och hustrun Mary är mycket verksamma.

Greven är själv med vid stiftandet av *Societas Sanctae Birgittae* den 23 mars 1920 i Stockholm. Och vid ett konvent den 26–27 maj samma år hos paret von Rosen på Rockelstad diskuteras stadgarna, vilka antas i Vadstena den 21 juli. Ordenstanken är synnerligen starkt markerad, och på vissa punkter finns en direkt anknytning till Birgittineregeln.

Mary von Rosen fungerar i många år som *Moder Superior* – en mor för systrarna i *Societas Sanctae Birgittae*. Grevinnan hyser förhoppningar om att det ur sällskapet skall växa fram en orden. Och kanske var inte heller tanken helt främmande för henne, att hon själv efter Eric von Rosens död 1948 skulle byta ut änkedoket mot nunnedoket.

I detta skulle man kunna se en likhet med heliga Birgitta, som efter maken Ulf Gudmarssons död förändrar sin livsstil och sätter in all kraft på att förverkliga grundandet av sin orden.

Ur den lilla, exklusiva *Societas Sanctae Bir-*

gitta växer sedan Birgittastiftelsen fram, med bredare underlag och en mer allmänskulturell orientering. Stiftelsen grundas den 7 oktober 1920 i Sankta Klaras församlingssal i Stockholm, och till ordförande utses prins Eugen. Stadgarna för Birgittastiftelsen antas definitivt den 21 februari 1922.

Birgittastiftelsen står bakom iordningsstället av klosterbyggnaderna i Vadstena, ett arbete som sekreteraren under flera decennier, professor Andreas Lindblom, driver.

Lindblom är den tredje person som tillsammans med förstadagsbrevet får ett personligt följebrev från Anders Örne.

Att sekreteraren i Birgittastiftelsen garanterat skall känna sig hedrad över gåvan görs tydligt:

”Du är jämte Hans Helighet Påven, Pius XI, en av dem, som officiellt erhålla märket med förstadagsbrev.”

I ivern att rangordna professor Lindblom råkar generaldirektören nämna fel påve. Pius XI är död sedan två år. Det är efterträdaren på Petri stol, Pius XII som jämte Andreas Lindblom, styresman för Nordiska museet och Skansen i Stockholm, officiellt erhåller förstadagsbrev med frimärken.

”Beundransvärda profetissa”

Följebrevet till Hans Helighet sänds inte direkt till mottagaren utan innesluts i ett brev till Vatikanstatens statssekreterare kardinal Luigi Maglione.

Innehållet i generaldirektör Anders Örnes på latin avfattade följebrev till påven, ligger mycket långt från de försiktiga formuleringarna i brevet till svenska kyrkans ärkebiskop Erling Eidem, avsänt samma dag. I översättning lyder brevet i sin helhet:

”Till den Heliga Romerska Kyrkans överhuvud Pius XII. Konungariket Sveriges Postverk tar sig härmed friheten att genom undertecknad, av konungen tillsatte chef, till Eders Helighet överlämna det första exemplaret av en serie frimärken med vårt folks ryktbara dotter Sankta Birgittas bild.

Dessa frimärken utges idag till åminnelse av den 550:e årsdagen av denna tappra och beundransvärda profetissas kanonisation i St Petersbasilikan den 7 oktober 1391, vilken spred ljus över hela världen till heder för hennes och vårt fädernesland. Om Eders helighet behagar mottaga dessa märken betraktar vi detta som en stor ära.

Betygande min djupaste vördnad försäkrar jag att det är vår förhoppning att Eders Helighet värdes minnas vårt folk och vårt land liksom Sankta Birgitta.”

Någon gång under oktober månad får den 65-årige påven frimärkena i sin hand. Tackbrevet författas av kardinalstatssekreteraren Maglione, och dateras den 30 oktober.

Maglione inleder sitt på franska avfattade brev med att understryka att den heliga Fadern med stor tillfredsställelse emottagit gåvan och ”uppskattar mycket de vänliga hälsningar ni sänt. Han har bett mig att till er överbringa sitt faderliga tack tillsammans med sina lyckönskningar till dessa minnesfrimärken”.

Kardinalens brev anländer till Stockholm först i mitten av december 1941. Under senhösten transporteras det genom Mellaneuropa och når först den apostoliska nuntiaturen i Berlin – Vatikanstatens ambassad i den tyska huvudstaden. Brevet överlämnas slutligen till Anders Örne av Johannes Erik Müller, biskop över Stockholms katolska stift.

”Samt inskrivas i helgonboken”

Heliga Birgitta kanoniseras – helgonförklaras – den 7 oktober 1391 i Peterskyrkan i Rom av Bonifatius IX. En kanoniseringsbulla utfärdas, där det heter att ”den himmelske vingårdsmannen /Kristus/, som enligt sin sed besöker samma vingård /Kyrkan/, beslutat att något gott skulle komma även från Norden och sålunda kallat en stark kvinna, som fjärran ifrån de yttersta trakterna för sin lön med sig, till att deltaga i odlandet av vingården, nämligen den saliga änkan Birgitta”.

Bonifatius kanoniseringsbulla räknar upp

en rad av de mirakel som sker efter hennes död – bland annat hur den östgötska kvinnan Elseby Snaras dödfödda barn väcks till liv efter moderns vallfärd till Birgittas grav – och avslutas med själva helgonförklaringen.

”Till Guds, den allsmäktiges, Faderns och Sonens och den Heliga andes ära, till den rätta trons upphøjelse, till den kristna gudsdyrkans utbredning, till kyrkosplitttringens biläggande samt trons och Kyrkans enande, bestämma, förklara, fastställa och tillkännagiva vi alltså, med den allsmäktige Gudens, Faderns och Sonens och den heliga Andes, samt med de heliga apostlarna Petri och Pauli myndighet, och med råd och bifall av våra bröder och alla prelater som tjänstgöra i den romerska kurian, att den i vårt föregående ofta nämnda saliga Birgitta, salig i åminnelse, är helig och bör vördas såsom helgon av hela Kyrkan samt inskrivas i helgonboken, ja vi skriva nu genast in henne.”

Birgittas väg från Finsta gård i Uppland till kanoniseringen i Rom går genom nästan hela 1300-talet. Hon föds 1303 som dotter till lagman Birger Persson och hans hustru Ingeborg Bengtsdotter. Modern dör när Birgitta är elva år gammal.

Ett par år senare gifter sig Birgitta med lagmannen Ulf Gudmarsson, ägare av Ulvåsa i Östergötland. Paret får åtta barn och Birgitta blir änka 1344. Hösten 1349 reser hon till Rom i ett försök att förverkliga sitt program för påvens återvändande från Avignon i södra Frankrike till Rom.

Under de första Romåren är hon gäst hos kardinalen av San Lorenzo in Damaso, en bror till den franskfödde påven Clemens VI. Men från 1353 till sin död 20 år senare bor hon i ett ännu existerande hus vid Piazza Farnese. Birgittas kropp förs 1374 till Vadstena, där den vilar i det kloster som stiftades av henne och som börjar byggas 1369.

Hon efterlämnar en rik religiös kvarlåtenskap, en samling uppteckningar av över 600 religiösa budskap, så kallade himmelska uppenbarelser. De bakomliggande religiösa upplevelserna är visioner – inre syner – vilka tolkas

”Förlagan till förlagan”.

Foto: Per Erik Lindgren.

som kommande från Kristus, Maria och helgonen.

Birgitta tillhör en aktiv mystikertyp, med förmåga att omsätta sitt gudsförhållande till praktisk handling. Hon har också en särskild profetisk begåvning som sätter henne i stånd att beskriva och tolka samtida händelser och personligheter ur ett religiöst perspektiv. Tack vare sin klarsyn ingriper hon i aktuella politiska konflikter, med fredsplaner för att avsluta det långa kriget mellan England och Frankrike.

Birgitta delar sin tids tro på samhällets fasta indelning i olika sociala skikt. Men hon formulerar både kungars och samhällsgruppers ömsesidiga plikter och rättigheter i drastiska

vändningar, som vittnar om ett starkt socialt engagemang. I Birgittas direkt religiösa texter spelar den kvinnliga och moderliga livsupplevelsen starkt in.

Originalförlagan

Torsten Schonberg, 1947.

Foto T Svantesson, Stockholm.

"Utbetalas 500 kronor"

I Sverige finns mer än 200 medeltida bilder av Birgitta bevarade – kalkmålningar, broderier och altarskåp. Förlagan till Birgittafrimärkena är hämtad från ett altarskåp, daterat till omkring år 1510, i Västerås domkyrka. Helgonet ses i bön framför en skrivpulp, med krucifixet i Romkyrkan San Paolo fuori le mura – Sankt Paulus "utanför stadsmuren" – svävande ovanför hennes huvud. I bakgrunden syns själva kyrkan och klostret San Paolo fuori le mura. Altarskåpet med Birgittabilden är utfört av den flamländske bildsnidaren Jan Borman, verksam i Bryssel i slutet av 1400- och början av 1500-talet. I Sverige är de färgrika och figurrika flamländska altarskåpen mycket populära vid 1500-talets början. Arbeten ur Jan Bormans verkstad finns, förutom i Västerås domkyrka, i Strängnäs domkyrka samt Jäder och Villberga kyrkor.

Generalpoststyrelsen ger under sommaren 1941 konstnären Torsten Schonberg i uppdrag att formge frimärket. Hans första skissförslag, i blyerts och rödkrita, har texten SANCTA BIRGITTA placerad strax ovanför landsnamnet. Här saknas lilla riksvapnet, som tillkommer i den mer utarbetade tuschteckningen. Typografin är en antikva, medan originalförlagans stil är en grotesk.

Vid sitt sammanträde den 19 augusti beslutar styrelsen, efter föredragning av byråchefen vid andra byrån "att utge minnesfrimärken i anledning av 550-årsminnet av den heliga Birgittas kanonisering den 7 oktober 1391 samt att godkänna av konstnären Torsten Schonberg utarbetat förslag till sådana frimärken med en bild av den heliga Birgitta".

Frimärkenas valörer anges till 15 öre och 1 krona 20 öre. Generalpoststyrelsen beslutar också att "till konstnären Schonberg skulle som ersättning för den av honom utförda och till Generalpoststyrelsen överlämnade ritningen genom Postverkets huvudkassas försorg utbetalas 500 kronor".

Frimärket graveras av Sven Ewert och den

15 september sker provtryckning av Birgittafrimärkets 15-öresvalör i sex olika färger. Siffrorna i provtrycksarkens marginal indikerar att man börjar trycka med en blåviolett nyans (varv 36.827). Cylindern går cirka 100 varv och nästa färg som läggs i färgverket är karminröd (varv 36.917). Med denna färg trycks bara cirka 50 cylindervarv (varv 36.966).

Nästa färg är rosa och i marginalen till provtrycksarket har med blyerts noterats "120", vilket kan tolkas som att denna färg används till frimärket med valören 1 krona 20 öre. Den godkända färgen för detta frimärke är emellertid något mörkare, "rosalila" (Facit) – men något provtrycksark med denna färg finns inte.

Därmed är man på frimärkstryckeriet klara med provtryckningen av färger till högvalören. Nästa färg som läggs i färgverket gäller 15-öresvalören. Färgen är rödaktigt brun och man trycker cirka hundra cylindervarv (varv 37.015). Sista färg med cylindervarvsindikation är en brun nyans, med påskriften "normalark" i blyerts (varv 37.130).

Frimärket gavs ut i rulle i valörerna 15 och 120 öre samt i häften om 20 stycken i valören 15 öre.

Ytterligare en färg, en rödaktigt brun, används.

"Ett stort nunnedok över huvudet"

Provtrycken föredras samma dag, den 15 september 1941, för Generalpoststyrelsen av förste intendenten. Som normal exemplar av 15-öresfrimärket godkänns ett med nr I betecknat ark om 108 stycken frimärken.

Godkännandet av högvalören 1 krona och 20 öre dröjer till den 26 september. Under mellantiden hinner Anders Örne godkänna Birgittatexten till Postverkets cirkulär nummer 69.

Notiser i bland annat Svenska Dagbladet och Dagens Nyheter berättar om den kommande frimärksutgåvan. Den 9 oktober – ett par dagar efter utgivningen – avbildar Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning ett illustrerat förstadagsbrev. Illustrationen återger förlagan, målningen från altarskåpet i Västerås domkyrka.

"Birgittamärket – opraktiskt märke." Så lyder rubriken till en artikel i Göteborgs-Tidningen tre veckor efter utgivningsdagen. Artikeln inleds med "Våra frimärken blir större och vackrare men knappast ändamålsenligare. Tvärtom har de på grund av sin storlek visat sig mycket svårhanterliga, klagas det på skilda håll".

"Även bland postfunktionärerna råder visst missnöje med de stora märkena", fortsätter GT, "vilka i hög grad sägas försvåra expeditjonsarbetet. Detta gäller inte minst det nyttkomna Birgittamärket som är mer än 6 millimeter högre än det gamla vanliga frimärksformatet".

J Sandahl, aktuarie vid Postverket rycker ut till försvar för storleken. Till Göteborgs-Tidningens journalist säger han att "vi kunna nog förstå dem som anse att märkena bli besvärliga att anbringa på vissa postförsändelser. Närmast är det väl Birgittafrimärket man syftar på.

Men märkets storlek förklaras av vår önskan att erhålla en ren och tydlig bild på frimärket.

Birgittamotivet är hämtat från altarskåpet i Västerås domkyrka, och där är Birgitta försedd med ett stort nunnedok över huvudet. För att inte ansiktet skulle bli alltför litet måste vi på grund av doket göra märket större. . .”

KÄLLOR

Postens centralarkiv

Dossier II 2190/41, upprättad 1941 av Kungliga Generalpoststyrelsens Andra Byrå och betitlad ”I fråga om utgivande av nytt frimärke till Sankta Birgittaminnet den 7 oktober 1941”.

Dossiern innehåller andra Byråns olika beslut i frimärksärendet, cirkulärtexter, listor över mottagare av förstadagsbrev, generaldirektör Anders Örnes koncept till följebrev – både personliga och standardiserade – samt tackbrev från förstadagsbrevens mottagare.

Postmuseum

Skissförslag och originalförlaga till Birgitta-frimärkena av Torsten Schonberg, gravyravdrag av Sven Ewert och Zlatko Jakus (1974), provtryck, normalprover och förstadagsbrev.

Klippbok med artiklar ur dagspressen om Birgittafrimärkena.

Litteratur

Berggren, Erik; Erling Eidem. *Svenska män och kvinnor*. Band 2. Stockholm 1944.

Beijerstein, Mauritz; Jan Borman. *Svensk Uppslagsbok*. Band 4. Malmö 1963.

Brilioth, Yngve: Den senare medeltiden, 1274–1521. *Svenska Kyrkans historia*. Band 2. Stockholm 1941.

Den heliga Birgittas himmelska uppenbarelser. Översatta av Tryggve Lundén. Band 1–4. Malmö 1957–1959.

Gierow, Krister; Luigi Maglione. *Svensk Uppslagsbok*. Band 18. Malmö 1962.

Kilström, Bengt Ingmar: *Societas Sanctae Birgittae* historiska bakgrund. *Societas Sanctae Birgittae 1920–1970*. Strängnäs 1970.

Lindblom, Gerhard; Eric von Rosen. *Svenska män och kvinnor*. Band 6. Stockholm 1949.

Nyberg, Tore: Birgitta. *Nationalencyklopedien*. Band 2. Höganäs 1990.

Rehnberg, Mats; Andreas Lindblom. *Svenska Män och kvinnor*. Band 4. Stockholm 1948.

Segelberg, Eric; Mary von Rosen. *Societas Sanctae Birgittae 1920–1970*. Strängnäs 1970.

Svenson, Gilbert: Stildrag hos våra frankotecken IV. 1940–1945. *Posttryttaren. Postmusei årsbok 1965*. Stockholm 1965.

Swensson, Sven; Anders Örne. *Svenska män och kvinnor*. Band 8. Stockholm 1955.

Vägledning för besökare i Postmuseum. *Meddelande från Postmuseum*, 32. Stockholm 1957.